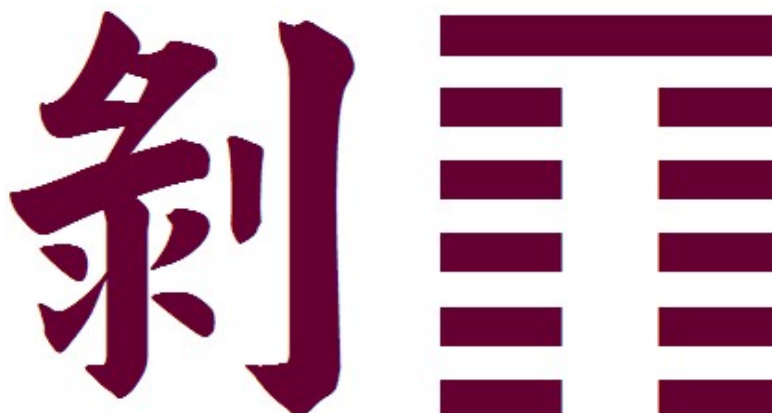
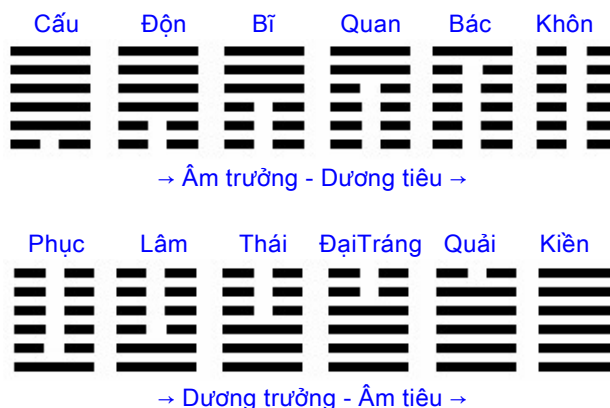

BÌNH GIẢNG QUẺ BÁC

Nhân Tử Nguyễn Văn Thọ

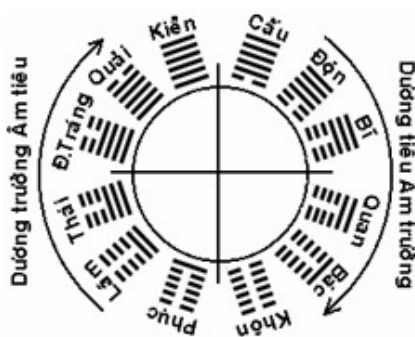
Quẻ Bác là một trong 12 quẻ dùng để chỉ sự vận chuyển tuần hoàn của guồng máy Âm Dương, của tiết khí, cũng như để mô tả sự doanh hư tiêu tức, sự thịnh suy, thăng trầm, tụ tán của vũ trụ và vạn vật. Mười hai quẻ đó là:

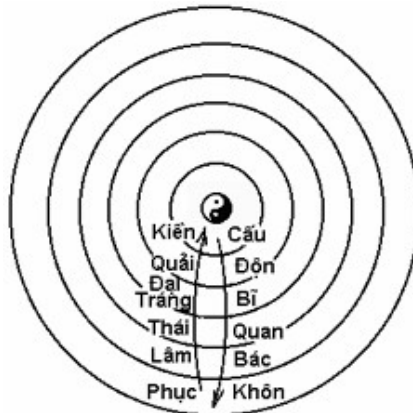
Ta nhận thấy ở nơi sáu quẻ trên (từ Cẩu đến Khôn), Âm là chủ và Dương biến dần thành Âm. Ở nơi sáu quẻ dưới (từ Phục đến Kiền), Dương là chủ và Âm biến dần thành Dương. Đó là sự biến hóa hai chiều, hai mặt của một thực thể là Thái Cực mà ta có thể dùng phương trình của Einstein mô tả như sau:

$$E \rightleftharpoons mc^2$$

Nếu vẽ hình (đồ bản) để cho thấy rõ sự biến thiên, tuần tự, sự tiêu trưởng, tụ tán, ta sẽ có hai đồ bản như sau:

Đồ bản 1

Đồ bản 2

Thấu triệt hai đồ bản này, ta sẽ hiểu lẽ biến dịch, tiết tấu của vũ trụ, của lịch sử nhân quần, và của vạn vật.

Ta sẽ lần lượt tháo gỡ ít nhiều cơ vi huyền nhiệm của vũ trụ và của Dịch lý:

A. VỀ VŨ TRỤ

Ta thấy rằng vũ trụ có tụ có tán. Vũ trụ của chúng ta còn ở trong thời tán, và ngày nay đang tiến về phía biên.

Nhờ phương pháp quang phổ (spectroscopie) và dựa vào định luật Doppler-Fizeau ^[1] các nhà thiên văn học khám phá ra rằng dải Ngân Hà đang đưa nhau tiến về miền biên viễn, và vũ trụ y như cái bọt xà bông của trẻ con chơi đang được thổi phồng lên, theo lý thuyết của Georges-Lemaître, đã được Hubble và Eddington xác nhận. ^[2]

Sự kiện khuếch tán, nở nang này càng ngày càng đưa các vì sao xa dần trái đất; muôn triệu vì sao không còn đủ soi cho trái đất, ^[3] sức nóng của các vì sao không được dùng để sưởi ấm hay nung nấu trái đất.

Nhìn vào quang phổ, ta thấy quang phổ các dải ngân hà xê dịch dần về phía màu đỏ, y như tiếng còi tàu càng ngày càng thấp giọng, khi tàu trường mình phóng mãi xa ta.

Khi tới một cực điểm nào đó, các vì sao sẽ có lúc quay gót trở về dần cùng trái đất. Và trong một tương lai xa xăm có lẽ những vì sao đã già nua tuổi tác ấy sẽ trở thành những ngọn đèn điện soi đêm cho nhân quần, sưởi ấm cho trần hoàn, để không còn những ngày giá băng, không còn có những đêm trường tăm tối. ^[4]

B. PHÁC HỌA SỰ BIẾN THIÊN CỦA TIẾT KHÍ, BỐN MÙA

Mười hai quẻ Dịch tiêu tức nói trên còn được dùng để phác họa lại bộ mặt biến thiên của khí tiết, của bốn mùa, từ những:

«Ngày xuân con én đưa thoi,
Cành lê trắng điểm một vài bông hoa.» [Kiêu]

cho đến:

«Rừng thu từng biếc chen hồng,

Nghe chim như nhắc tầm lòng thần hôn.» [Kiều]

Quẻ Bác là quang cảnh của tháng 9, tháng 10 âm lịch, từ Sương Giáng đến Tiểu Tuyết,^[5] lúc trời đất đã đem sương pha tuyết phủ lên cỏ cây, làm cho «cây trơ trụi lá, cành xác xơ cành». Lúc ấy may mắn lắm mới còn được một vài quả lủng lẳng trên những cành cao; còn lại được là vì người muốn ăn mà ngại hái.

C. TRÀO LƯU LỊCH SỬ

Xét về trào lưu lịch sử thì Bác là lúc vật đạo thịnh, thiên đạo suy. Bao nhiêu cái đẹp cái hay đều chạy ra ngoài bì phu, dồn cả vào vật chất.

Đó là thời kỳ mà nhân loại chạy theo dục vọng, tiền tài, bỏ cái gốc là đức hạnh, mà chạy theo cái ngọn là danh lợi.^[6]

Xét về phương diện vật chất thì đó là một thời kỳ huy hoàng, vàng son nhất, nhưng xét về phương diện tinh thần thì đó lại là thời kỳ sa đọa nhất. Đó là thời kỳ mà:

«Hình thời còn bụng chết đòi nau.»

Đó cũng là thời kỳ mà tiểu nhân thời gióng trống phất cờ, còn quân tử thì lao đao lận đận, chạy được miếng ăn cũng khó, giữ được thân là may.

Lịch sử chẳng qua là một sự diễn biến cộng đồng, theo định luật của toán xác suất từ tụ đến tán; từ trị đến loạn; từ chính đến tà; từ đức đến tài; từ nhất đến vạn; từ thiên đạo đến nhân đạo, đến vật đạo; từ tinh thần đến vật chất; từ thiên lý đến nhân dục; từ tinh thần đến thể xác; nội tâm đến hoàn cảnh; từ phúc đến họa; từ lạc đến bi. Hết vòng rồi quay ngược lại như nước thủy triều khi lên khi xuống, và con người thì như thân phận cánh bèo trôi dạt trên dòng thời gian, mặc tình cho ba đào thế sự dập vùi, không mấy khi tự mình điều khiển được gót lãng du phiêu bạt của mình.

Xét về chiêm tinh học thì quẻ Bác ứng với cung Ma Yết. Ma Yết là con bọ cạp, cũng có khi còn được đổi thành con phượng, con diều. Đó là thời kỳ mà tiểu nhân như con bọ cạp dùng nọc độc hại người, không còn phương sách ám muội đê hèn nào mà họ chẳng dùng, để thủ tiêu những người mà họ xét là chướng tai gai mắt.^[7]

Con bọ cạp tượng trưng cho dục vọng, cho đấu tranh, cho xâm lăng, cho chinh chiến,^[8] và thời kỳ này cũng là thời kỳ địa ngục của trần gian,^[9] một thời kỳ lao lung khổ sở mà con người phải qua trước khi hồi tâm trở về cùng chân lý chân đạo.

D. THỜI GIAN CỦA MỘT ĐỜI NGƯỜI

Quẻ Bác đối với một con người thì là khoảng 30-35 tuổi, gần nửa đời, nửa đoạn, đang còn chạy theo những vật dục, những chuyện ăn mặc, hưởng thụ bên ngoài, như là đứa con hoang đàng đang xài phá đến mức hầu khánh tận cái gia tài tinh thần mà lúc sơ sinh trời đã phú thác cho.

Quẻ Bác như vậy cho ta thấy sự phá tán tinh thần của những hạng người ngoại quân tử nội tiểu nhân, ngoài thì hào nhoáng lộng lẫy mà trong lòng thì là hang ổ rắn rết, trộm cướp. Đứng về phương diện đạo lý, đó là những hạng người đang sống trong giấc mơ trần thế, bao nhiêu tình dục dồn cả ra ngoài, sống vong thân mà vẫn hỉ hả; sống trong mê loạn mà vẫn tưởng mình trong sáng, nhưng rồi ra:

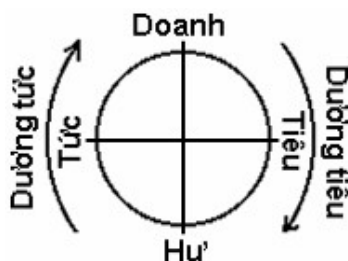
«Giấc Nam Kha khéo bất bình,

Bưng con mắt dậy thấy mình tay không.» [Cung Oán]

Để lồng quẻ Bác vào trong khúc nhạc biến thiên của vũ trụ và của con người, ta hãy ghi lại tất cả những nhận xét trên vào trong một đồ bản sau đây:

Sau khi đã bình giải rộng về lẽ doanh hư tiêu tức của đất trời bằng 12 quẻ Dịch, ta cũng nên nhận định rằng 4 chữ doanh, hư, tiêu, tức thường được dùng để chỉ sự thịnh suy của Dương khí, [\[10\]](#) ta có thể vẽ lại như sau:

Để trở về quẻ Bác, ta có thể tóm tắt đại khái như sau:

Bác là tiêu hao, bác lạc; quần âm muốn tiêu ma, hủy diệt cho hết mọi hào Dương.

Bác ứng với thời kỳ quân tử suy, tiểu nhân thịnh, thời kỳ mà các tiêu chuẩn giá trị được dựa trên các căn bản thực dụng, vật chất và ngoại cảnh.

Bác ứng vào tháng 9 (kiến Tuất), ứng vào khoảng từ Sương Giáng đến Tiểu Tuyết.

Ta có thể bình đại khái về quẻ Bác như sau:

Bác là bác lạc suy tàn, âm khí tăng, dương khí giảm, tà thuyết thịnh, chính đạo suy. Đó là thời kỳ mà năng lực triển dương, khuếch tán của trời đất đã gần hao kiệt theo nguyên lý «năng lực tiêu hao» [\[11\]](#) của Carnnot Clausius... Đó là thời kỳ mà nơi kinh thành thì thiếu lãnh tụ anh minh, ngoài đồng nội vắng hiền nhân quân tử...

Đó là thời kỳ mà mọi người trở nên cao ngạo, nhố nhăng, không còn biết thế nào là phải là hay, sống gặp hay chẳng chớ. Đó là thời kỳ nhiễu loạn ly loạn, sè ngé tan đàn, làm ta liên tưởng đến mấy vần Kinh Thi:

«Lạnh lùng gió bắc lột da,
Bời bời mưa tuyết, tuyết sa đầy trời !
Ai ơi ai có yêu ai,
Đắt nhau ta kiếm một nơi đi cùng.

Còn gì là cái thung dung,

Sự đời đã giục bên lòng xiết bao!» [12]

Đạo trời tuần hoàn: đầy rồi lại vơi, vơi rồi lại đầy; thịnh rồi lại suy, suy rồi lại thịnh.

Bác đến cùng cực sẽ khốn khổ đến điều... Khốn khổ đến điều người ta sẽ xót xa, hối tiếc vì những lầm lỗi của mình vì đã chiêu lấy họa hoạn. Khi con người biết hối tiếc tức thì cơ trời sẽ xoay chuyển, và Dương sinh, và ánh sáng hạnh phúc thịnh trị sẽ dần dà trở lại với nhân quần.

Lý Long Sơn bình rằng:

«Doanh hư tiêu tức là do thời vận xui nên. Người quân tử nên trọng lẽ trời. Như thế, dẫu ở vào thời Bác cũng không đến nỗi phải thở than sầu muộn, cũng không đến nỗi phải đổi dạ thay lòng. Vì biết rằng sau thời Bác sẽ có thời Phục, nên bình tâm chờ đợi. Nếu không thế mà lại giận vì thấy tiểu nhân đắc thế, ra sức kinh chống, ắt sẽ khiến cho bọ cạp xìa ngòi độc ra mà đốt hại, đến nỗi phải thân tàn ma dại, không có thuốc nào cứu vãn được.» [13]

Bác theo Từ Nguyên là búa rìu đang ra sức chặt, chém cho cây trở nên xơ xác. [14]

Thoán Từ cho rằng đó là thời kỳ tiểu nhân hoành hành, còn người quân tử thì chẳng làm ăn dờ dỏi gì được. Dịch Kinh an ủi người quân tử hãy nên nhẫn nhục, hãy nên biết cơ trời, thời trời, đừng có buồn, bởi vì:

«Sông có khúc, người có lúc.»

Hay: «Anh hùng mà gặp khúc lươn,

Khi cuộn thời ngắn, khi vươn thời dài.»

Tượng Từ thì tạm quên những chuyện phiêu pha, bác lạc mà lại dạy ngược lại rằng: Khi người quân tử ở trên mà cầm quyền trị dân, phải biết chăm sóc cho dân, vì dân là nền tảng cho quốc gia; dân có hay thì mình mới vững; mình mà mất dân thì cũng như núi mất đất, sẽ không còn nơi nương tựa, và cảnh suy vong bác lạc sẽ theo sau.

Trong quẻ Bác, trên là một hào Dương liền, dưới là 5 hào Âm, trông chẳng khác gì cái giường có chân, có mặt; hay cái nhà có mái có vách.

Vì thế mà hào Sơ, hào Nhị, hào Tứ vẽ ra một cảnh phá giường. Hết chặt chân giường (hào Sơ) rồi lại phá tới khung giường (hào Nhị), hết thang giường rồi lại xoay tới cả đến người nằm bên trên (hào Tứ).

Ý nói rằng: Tiểu nhân có nhiều thủ đoạn để hãm hại người quân tử. Khi họ đắc thế, có bầy có bọn, mà quân tử thì lẻ bầy lẻ bầy, cô thân cô thế, họ sẽ tìm cách hại người quân tử. Họ làm cho người quân tử mất công mất việc, mất cơ sở sinh nhai, mất cả môi trường hoạt động, mất sự an lạc tĩnh lặng, hồn nhiên. Ví như người quân tử có cái giường, mà tiểu nhân đến chặt chân cho khập khiễng, đến phá thang, phá giá cho hư, cho gãy (hào Sơ và Nhị). Chẳng những thế, họ còn muốn vạc da đẽo thịt người quân tử, làm cho lằm than điêu đứng, họ mới vui, mới thỏa (hào Tứ).

Tuy nhiên, không phải là ai cũng xấu. Có những người tuy bề ngoài về phe phái với tiểu nhân nhưng trong lòng vẫn hướng về người quân tử, vẫn muốn ám trợ người quân tử. Đó là Trần Bình không nở chúc rượu cho Bái Công nơi Hồng Môn hội yến, để Bái Công khỏi say sưa mà thất thế; sau lại còn giúp cho Bái Công đào tẩu; [15] đó là Từ Thứ tuy bề ngoài về với Tào Tháo mà lòng vẫn hằng ám trợ cho Lưu Bang [16] (hào Tam).

Hơn thế nữa, có những người đã lên tới bậc lãnh tụ quần âm, đã thống suốt cả bầy cả đảng tiểu nhân,

mà có khi còn biết xướng xuất dất nhau về cùng chính nghĩa. Đó là như trường hợp của vua A Dục đem dân về cùng Phật Giáo, vua Constantin, vua Clovis đem dân về cùng Công giáo, v.v. (hào Ngũ).

Gặp thời Bác, tức là thời đảo điên ly loạn, thì số người quân tử còn lại cũng rất là thưa thớt, y như là một vài quả may ra còn sót lại đầu cành.

Tuy ít, nhưng đó chính là hứa hẹn cho sự phục sinh tinh thần sau này, và cũng chính là bằng chứng chính nghĩa chẳng bao giờ bị sức gì có thể làm suy vong tiêu diệt được. Mà lạ hơn nữa, người quân tử khi ấy vẫn được dân kính, dân tôn, vẫn có thể còn được lên xe xuống ngựa...

Kẻ tiểu nhân nếu cố tâm hủy diệt cho tận tuyệt quân tử, cho tận tuyệt chính nghĩa và đạo lý, thì có khác chi con người ngu dại tự nhiên đi kéo sập mái nhà mình đang ở, rồi ra sẽ lấy gì mà che nắng che mưa. Thế chính là Hàm huyết phún nhân tiên ô tự khẩu (Ngậm máu phun người trước dơ miệng mình) (hào Thượng Cửu).

Thế mới hay:

Gặp thời điên Bác, phải khôn ngoan,
Phải biết dừng chân chớ tiến càn.
Trời đất doanh hư, người phúc họa,
Đừng vì cảnh ngộ loạn tâm xoang. [Thoán]

*

Núi kia nhờ đất mới vươn cao,
Vua phải nhớ dân mới vững trào.
Hãy biết thương dân, thương bách tính,
Lòng người tựa vững mới anh hào. [Tượng]

*

Tiểu nhân có lúc cũng lên hương,
Quân tử hãy lo chuyện phá giường.
Phá hoại chân giường, giường khập khiễng,
Sinh nhai trặc trở ắt tang thương.

[Sơ Lục: Bác sàng dĩ túc.]

*

Phá chân chưa thỏa, phá thang giường,
Độc ác bày chi cảnh nhiễu nhương?
Quân tử bơ vơ vương tử hận,
Lầm than cám cảnh, nấu can trường.

[Lục Nhị: Bác sàng dĩ biện]

*

Theo bọn tiểu nhân, chẳng tiểu nhân,

Cũng vì sinh kế mới vong thân.
Nhưng lòng chê chối phường đơn bạc,
Quân tử trước sau quyết đỡ đần.

[Lục Tam: Bác chi vô cữu.]

*

Tiểu nhân mà mạnh thế thời thôi,
Cái nạn Cao Cầu sắp tới nơi.
Quân tử có thân nên bảo trọng,
Kẻ không cùng khốn, cũng toi bời.

[Lục Tứ: Bác sàng dĩ phu.]

*

Thống suất quần âm bỏ nẻo tà,
Cải tà qui chánh mới vinh ba.
Như vì vương nữ đưa cung nữ,
Về với quân vương vẹn xứng hòa.

[Lục Ngũ: Quán ngư.]

*

Gặp thời bác lạc thế chênh vênh,
Quân tử khác chi quả mót cành.
Quân tử lúc cùng dân vẫn trọng,
Tiểu nhân quá quắt ắt điều linh.

[Thượng Cửu: Thạc quả bất thực.]

CHÚ THÍCH

[1] En 1842, un professeur de mathématiques autrichien, Christian Doppler, découvrit ce que nous connaissons sous le nom d'effet de Doppler.

... Les ondes de lumière nous paraissent plus longues lorsqu'elles nous proviennent d'un objet qui s'éloigne de nous; elles semblent plus courtes et entassées «si l'objet s'approche de nous... Les ondes lumineuses en provenance d'une source qui s'éloigne tendent donc à se porter vers la zone rouge du spectre; c'est ce qu'on appelle le décalage vers le rouge». Les astronomes en sont arrivés à la conclusion que ce décalage, observé dans le spectre lumineux d'un corps céleste, signifie que ce corps s'éloigne de l'observateur.

Bruce Bliven, Pourquoi fait-il noir la nuit. Sélection du Reader's Digest, Septembre 1963, p. 47.

[2] Georges Lemaître avait exposé, avec une rigueur impeccable la théorie d'un univers en expansion... (Eddington) constata que Lemaître avait prédit le phénomène observé par Hubble, et que la fuite des nébuleuses trahissait une expansion de l'univers. -- Pierre Rousseau, Histoire de la Science, p. 769.

[3] Le ciel est noir la nuit parce que l'univers se dilate. (Dr. Olbers) Sélection, Septembre 1963, p.48.

[4] Il n'y aura plus de nuit: donc nul besoin de la lumière d'un flambeau ou de la lumière de soleil, car le

Seigneur Dieu les illuminera et ils règneront pour les siècles des siècles. -- Apocalypse, XXII, 5
(Bible de Crampon)

- [5] Dương bác vu cửu nguyệt chi sương giáng nhi tận ư thập nguyệt chi tiểu tuyết. 陽剝于九月之霜降而盡於十月之小雪. -- Song Phong Hồ Thị, Chu Dịch Đại Toàn, quẻ Bác, Thượng Cửu.
- [6] Đức giả, bản dã. Ngoại bản, nội mạt. Tranh dân, thi đoạt. 德者本也 .外本 , 內末 .爭民 , 施奪. Đại Học, chương 10.
- [7] Tiểu nhân chi dục khứ quân tử, từ bất thuận, lý bất trực, tất thê phi tẩm nhuận dĩ xâm thực chi, sử chi nhật tiêu, nguyệt thược nhi bất tự tri, cố viết biến. 小人之欲去君子, 辭不順, 理不直, 必萋斐浸潤以侵蝕之, 使之日消, 月鑠而不自知, 故曰變. -- Trần Long Sơn, Dịch Kinh Đại Toàn, quẻ bác, Tượng.
- [8] Le Scorpion présidera non seulement au désir mais aussi à la destruction. Sur le plan physiologique, il gouverne non seulement les organes sexuels, mais aussi le processus de dégradation et de putréfaction. (Le Scorpion sera le champ de bataille du zodiaque) -- Cyrille Wilczkowski, L'homme et le Zodiaque, p. 221.
- [9] ... L'enfer Scorpionique régénérateur, par lequel ils (les hommes) devront passer pour atteindre la réalisation ultime du Verseau. -- Sénard, Le Zodiaque, p.295.
- [10] Tiêu tức doanh hư, giai vi dương ngôn. Phục giả dương chi tức. Cấu giả dương chi tiêu. Kiền giả dương chi doanh. Khôn giả dương chi hư. 消息盈虛皆為陽言復者陽之息姤者陽之消乾者陽之盈 .坤者陽之虛 (Hồ văn Phong) Dịch Kinh Đại Toàn, quẻ Bác, Thoán.
- [11] Lors de sa conversion en chaleur, il y a dégradation définitive de l'énergie... Le processus en question a été nommé par Clausius, Entropie (Entre Savoir et Croire Intro. XXIII).
- [12] Tản Đà, Kinh Thi, Bắc Môn, tr. 131.
- [13] Long Sơn Lý thị viết: Tiêu tức doanh hư nãi thời vận chi sử niên. Quân tử thượng chi dữ thời giai hành. Tuy xử Bác chi thời nhi bất chí ư tu ta thích ưu nhi biến kỳ sở thủ giả. Tri kỳ hậu chi tất phục, nhi bình tâm ninh nhi dĩ đãi chi dã. Bất nhiên, bất phần quần âm chi tiến, tận lực dĩ kháng chi, tất kích kỳ sãi vĩ chi độc, cam thụ kỳ tòi bác ma lạn chi họa, nhi bất khả cứu dực hĩ. 隆山李氏曰消息盈虛乃時運之使然君子尚之與時偕行雖處剝之時而不至於咨嗟戚憂而變其所守者知其後之必復而屏心寧而以待之也不然, 不憤群陰之進, 盡力以抗之, 必激其蠱尾之毒, 甘受其摧剝摩爛之禍而不可救藥矣. -- Dịch Kinh Đại Toàn, Bác, Thoán.

[14] Bác 𣎵 hay 𣎵 tạo thành bởi các bộ phận: 𣎵 (Ký: rìu), nét 丿 (chỉ sự chặt), nét 丨 (cây), nét 一 (đã bị chặt đầu), nét 丷 (vỏ và lá rụng xuống quanh cây).

Xem Léon Wiegner, *Leçons étymologiques*, tr. 132 (Leçon 68F).

... Xem Mathieu 3, 10: «Déjà la cognée est à la racine des arbres...»

[15] Xem *Tây Hán Chí*, (Thanh Phong dịch), tr. 131.

[16] Xem *Tam Quốc Chí*, (tử Vi Lang dịch), tr. 653 và 869.